

Evelien Tonkens

‘Veel van waarde is niet meetbaar’

Leven in de prestatiesamenleving van nu is niet gemakkelijk. Zo’n meritocratie is een prachtig ideaal, want als iedereen gelijke kansen krijgt – in het onderwijs, op de arbeidsmarkt – komt vanzelf de juiste persoon op de juiste plek terecht. En spelen klasse, sekse of etniciteit daarbij geen rol.

Dat is het ideaal. De werkelijkheid is weerbarstiger, weet hoogleraar Burgerschap en Humanisering van de Publieke Sector Evelien Tonkens. Want, afgezien van het feit dat discriminatie nog altijd bestaat, de meritocratie heeft ook schaduwzijden. Tonkens belicht ze in haar lezing uitvoerig en komt vervolgens met een alternatief voor de prestatimaatschappij: de respectsamenleving.

Een meritocratie brengt bijna als vanzelf onzekerheid met zich mee. Wanneer je op elk moment kunt worden gewogen, kun je immers ook op elk moment te licht worden bevonden. Er is sprake van een oneindige competitie die al begint op de peuterschool en die leidt tot een voortdurende angst voor verlies van status en positie.

Daarnaast komt de solidariteit van de winnaars onder druk te staan. Zij hebben hun status en positie zelf verdiend, dus waarom zouden ze zorgen voor de verliezers? Het risico dat ze zelf op een dag in het kamp der verliezers belanden, doet hen extra stevig vasthouden aan hun verworvenheden.

Een derde schaduwzijde van de meritocratie is dat de verliezers hun zelfrespect verliezen. Ze hadden net zoveel kansen als iedereen, maar het is hen niet gelukt om succesvol te worden. Daarmee zijn ze hun recht om te klagen verloren.

Tonkens wil de prestatimaatschappij niet afschaffen, benadrukt ze, want die heeft heel veel goede kanten. Maar het ideaal moet breder zijn. Ze wil streven naar een respectsamenleving. Daarin verdienen mensen niet alleen respect met cognitieve vaardigheden, maar ook met sociale, praktische en kunstzinnige. En misschien zijn er nog wel meer. Daarover zou je een publiek debat moeten voeren.

Om zo’n respectmaatschappij te realiseren, zou het onderwijs op allerlei soorten vaardigheden moeten toetsen. We zouden ons bovendien moeten realiseren dat veel van waarde niet meetbaar is. Ook degene die gebouwen schoonhoudt verdient respect. En een tegenprestatie vragen voor een bijstandsuitkering is redelijk, maar dan wel een zinvolle tegenprestatie. Ons streven zou niet moeten zijn om beter te zijn dan een ander, maar om onszelf te verbeteren, vindt Tonkens. En de winnaars? Die mogen af en toe best wat spot ervaren.

Wie tot de winnaars behoort vanwege goede leerprestaties, zou niet als vanzelfsprekend óók betere toegang mogen krijgen tot onderwijs, zorg en politieke macht. Dat gebeurt nu wel. Mensen die goed verdienen, kunnen hun kinderen huiswerkbegeleiding geven, waarmee zij in feite betere kansen krijgen. Zo worden de ongelijke uitkomsten van de prestatimaatschappij in stand gehouden. Tonkens pleit ervoor om dit soort voorzieningen te begrenzen: óf ieder kind krijgt begeleiding, óf niemand. Ze wil bovendien meer waardering voor competitievrije plaatsen: plekken waar het er niet toe doet hoe hoog je bent opgeleid en wat je verdient.

Is het een realistisch ideaal, zo'n respectmaatschappij? Tonkens: 'In elk geval realistischer dan wat we nu doen: steeds harder rennen, steeds meer afgeven op anderen en steeds meer mensen het gevoel geven nutteloos te zijn.'